

SOSYAL DARWİNİZMDEN GÜNÜMÜZ MODERNLEŞME TEORİLERİNE: BİR TAHLİL GELENEĞİ *

Ali A. MAZRUI **

Çevirenler: Ali Yaşar SARIBAY***

İhsan SEZAL ***

Son on yılda siyasal bilimler sahasında görülen en ilginç çalışmaların çoğu modernleşme süreci, kurumlaşma (müesseseleşme) ve sosyo-politik değişme konularında genel planda olmuştur. Esasen modernleşme ve siyasal gelişme, sistem analizi ile birlikte yeni siyasal bilimin en önemli konularından sayılmıştır. Bu makalede, siyasal bilimdeki bu gelişmeci devrim üzerinde durmak istiyoruz. Bunu yaparken takip edeceğimiz ulusları (milletleri) varmış oldukları modernleşme safhasına göre sınıflama fikri sosyal darwinizm ve ötesine uzanan gelenekle tarihi bağları olan bir fikirdir.

Hemen vurgulamak gerekir ki, bu tartışma, yeni siyasal bilimi eleştirme niyetini taşımamaktadır. Çünkü, yeni bir fikir akımının kendisinden önce gelen — ve yanlış bile olsa — dinamik, canlı teori kurma özelliği olan bir dönemde dayanak araması onun için bir kuvvet kaynağı olabilir. Zaten entellektüel tarihin büyük bir bölümü esasında akım yaratma tarihidir ve her başarılı akım kendisinden önce gelenlerin gücünden bir şeyler almıştır.

İlk biçimlerinde sosyal Darwinizm güçlü, belki de, kaçınılmaz bir biyolojik taraflılığa sahipti. İnsan toplumlarının evrimindeki farklı aşamalar bazen halklar arasındaki biyolojik farklılıklara atfedilmekteydi. Charles Darwin'in Avrupa'daki ırkçılık üzerindeki tesiri burdan kaynaklanmaktadır ki bunun ideolojik yankıları gerçekten çok uzun vadeli olmuştur.

Mamafile Sosyal Darwinizm'de bir de iyimser bir hava vardır. Buna göre belirli bir gelişme çizgisi takip edildiğinde daha teferruatlı ve müessir bir insan teşkilatlanması gerçekleştirilebilir. Bu hissiyatın da günümüze kadar değişik şekillerde süregeldiğini görmekteyiz.

Bir başka nokta, Darwinizmde çatışma teorisinin başlangıçlarının bulunmasıydı — toplumda çevrenin baskılarına (meydan okumalarına) zoraki uyma mecburi-

* "From Social Darwinism to Current Theories of Modernization. A Tradition of Analysis" in World Politics, Volume XXI, Number 1, October 1968, s. 69-83.

** Bu makale ilk kez 11-21 Aralık 1967'de Dakar'da toplanan İkinci Uluslararası Afrikanistler toplantısının bir oturumunda sunuldu. Yazar Kongrenin Başkanı Yardımcısıdır.

*** Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yardımcı Doçentleri.

yetine karşı tepki ve işlevsel (fonksiyonel) mücadele inancı. Yine bu da, daha sonraki gelişme süreci ile ilgili akademik çalışmaları etkilemiş bir konudur.

Burada, bütün bu eğilimleri, sosyal Darwinizmden günümüz teorilerine kadar uzanan tahlil geleneği çerçevesinde incelemek niyetindeyiz.

IRKÇILIKTAN ETNOSANTRİZME *

1859'da Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* (Nevilerin Menşei) adlı eseri yayımlandı. Fakat bu eserin hem biyoloji, hem de sosyal bilim incelemeleri açısından uzun dönemli yankılarının meydana gelmesi için henüz vakit erkendi. Buna rağmen ırkçılar, şimdi doğal ayıklanma teorisinden yararlanarak insan yeteneğindeki ve organizasyonundaki büyük farklılıkların ırklar arasındaki biyolojik farklılıkların eseri olduğu yollu açıklamalara girişebilirlerdi. Çünkü bu teori, Darwin'den biraz daha eskiydi. Darwin'in bu teoriye eklediği şey sadece varlıkların basit sınıflamasını bir sürece dönüştüren dinamizmdi. Teorinin statik olan şekli oldukça eski bir izah tarzına dayanır. Buna göre Tanrı, dünyayı o şekilde yaratmıştı ki, kainat ve insanlık "Varlığın Büyük Halkası" içinde düzenlenmişlerdi. Bu fikir (görüldüğü gibi) tüm yaratıkların sınıflandırılabilirliğini ve "insandan en küçük süringene kadar uzanan" ¹ mevcut bir hiyerarşiye uygun olmayı ifade eder.

Fakat bu, türlerin tam olarak öyle sınıflandırılması demek değildir. Çünkü en yüksek türler (insan türleri) içinde bile değişen bölünmeler vardı. Varlığın Büyük Halkası teorilerinde Tanrının yaratığın bir türü ile diğeri arasında büyük bir açığı istemediği kabul edilmektedir. Aksi taktirde orangotanlarla beyaz adam arasında orta kategorilerin varolması zorunluluğu bulunacaktı. 1713'ün başlarında natüralistler insan ve maymunlar (apes) arasındaki "kaybolan halka" yı aramaya başlamışlardı ve görünüşte Hotentotlar ve orangotanların, yalnızca orangotanların konuşması dışında ², "hayat skalası"nda yanyana olabilecekleri olasılığı üzerine spekülasyon yaptılar.

Darwinizmin özgül teori şeklinde belirtmeye çalıştığı şey, süreç içindeki hareket unsuruydu ve geri kalmış halkın daha yüksek bir aşamaya ve halihazırda bulunduğu noktadan daha ileriye doğru hareket edebileceği fikriydi.

İrkçilik ve etnosantrizm arasındaki bağlantıyı görmek zor değildir. İlk ırkçı teoriler için bile varlık zincirinde beyaz adamın koyulacağı yeri kararlaştırmaya iliş-

* Etnosantrizm bazı milletlerin kendilerini "insan", başka halk ve milletleri de "barbar" olarak niteleme; değişik kültürlerle bağlı toplumların kendi kültürlerinden olmayanlara karşı takındıkları üstünlük tavrı. Bu kelimeye başta "halk-bencilik" olmak üzere farklı Türkçe karşılıklar öneriliyor. Bu kavrama "ırk-üstünlüğü" demek mümkünse de, biz daha uygun bir karşılık bulununcaya kadar en azından bilimsel metinlerde kelimenin olduğu gibi kullanılmasından yayanız (Çevirenler).

1 Charles White; *An Account of The Regular Graduations in Man* (London, 1799), I. Keza bakınız, A.O. Love, Joy, *The Great Chain of Being* (Cambridge Mass., 1936).

2 Love Joy, 233 ff.; keza Lovejoy "Some Eighteenth-Century Evolutionists". *Popular Science Monthly*. LXV (1904), 327.

kin bir zorluk sözkonusu değildir. Philip D. Curtin'in belirttiği gibi, bu ilk biyoloji teorisyenlerinin tartışmasında "bir ırkın diğerinden daha yüksek olduğuna dair ifadelenimede" dar anlamda bilimsel veya biyolojik (onaylama) meşru kılma bulunmadığından dolayı hiyerarşik olarak sıraya dizme bilimsel olmayan varsayımlardan kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden biyologların hepsi skalanın tepesine Avrupa türünü koymakla işe başladılar. Bu, kültürel şövenizmin düşünülmeyen bir yansıması olsaydı doğal kabul edilebilir ve Avrupa'nın sanat ve bilimdeki başarılarının bir değerlendirilmesi gibi görülebilirdi. Halbuki bu başarılar fiziki yapıya, kısaca ırkla kültür arasındaki ilişkiye dayandırıldı³.

Etnosantrik devrim teorilerinde dinamik unsur ise, tüm tarihsel değişme sürecinde beyaz liderliğe ilişkin varsayımlara kaçınılmaz olarak yol açmaktadır. Hatta, beyaz ırkların kendi içinde özgül liderliğin Avrupai stokun "güçlü" kesiminden geldiğinin varsayılmasıdır. Örneğin, Aralık 1841'de Oxford'da Krallık tarafından atandığı kürsüde Modern Tarih Profesörü olarak verdiği açış dersinde Thomas Arnold, uygarlığın bir hareket eden merkezinin klâsik fikrine yeniden canlılık kazandırdı. Arnold, uygarlık tarihinin herbiri etkili olan, ama daha sonra bu etkileri unutilan uygarlığın mirasını daha büyük bir izleyiciye bırakan yaratıcı ırkların yaptıklarının tarihi olduğunu ileri sürmekteydi. Yunanlıların Romalılara aktardıkları, Romalıların da daha sonra Germen ırka miras bıraktıklarını bu ırkın en büyük uygarlaştırıcı ulusu olan İngiltere miras edinmişti⁴.

Liderlik kavramları çoğu kez az gelişmişleri yönetme hakkı kavramlarına yol açmaktadır. O kadar ki, Liberalizmin fikir babası olmasına rağmen John Stuart Mill bile, despotizmin barbarlara ilişkin, onların gelişmesini sağlayıcı meşru bir yönetim biçimi olduğunu ileri sürebilmekteydi⁵.

Mill'de aynı zamanda demokratik kurumlar sosyo-politik gelişmenin çoğunlukla nihai hedefini tesis ederler fikri de belirlemeye başladı. Ve demokratik kurumların işleme yeteneği zaten siyasal gelişmişliğin ve kuramsal dengeliğin göstergesi olarak kabul edilmekteydi. Hatta, Mill'in çok-kültürlü konumlarda işleyen liberal kurumların olanakları hakkında günümüz modernleşme teorisyenlerince açığa vurulmamış fikirlerin bir kısmında etkisi var gibidir: Mill'in formüle ettiğiyle "özgür kurumların varlığı farklı tabiyetlerden oluşan bir ülkede hemen hemen olanaksızdır"⁶. Bu noktada günümüz bütünleşme teorilerinin bazılarının temel varsayımı

3 *The Image of Africa* (London 1965), 38-39. Curtin'in kitabına kaynakça ve bazı yorumlar için müteşekkirimiz.

4 Bakınız Arnold, *Introductory Lectures on Modern History* (New York 1842), 46-47; Curtin'e de başvurunuz, 375-77. Keza bakınız Arthur Penrhyn Stanley *Life and Correspondence of Thomas Arnold* (London 1845), özellikle 435, 438. Uygarlığın hareket eden bir merkezi kavramı Mazrui'de de tartışılmıştır. *Ancient Greece in African Political Thought* (Nairobi 1967).

5 Everyman's Libraryed., *Utilitarianism, Liberty and Representative Government*, A.D. Lindsay'ın girişi ile (London and New York, 1948), 198-201, 382 83.

6 Everyman's, 361. Daha güncel olarak örneğin Carl G. Rosberg, Jr., benzer bir noktaya şu şekilde değinmektedir: "Etnik ve diğer geleneksel gruplarca temsil edilen istikrara yönelik tehlikeler birçok Afrika devletinde ortak değerler ve genellikle fikir birliği (uzlaşma = consensus) olarak geniş şekilde beliren si-

sözkonusudur. Bu tek bir toprak parçasında tabiyetlerin birbirine karışması sürecinin daha liberalleşmiş bir yönetimin baskılarını sürdürme gücünün yeni bir öze dönüşmesidir. Günümüzde siyasal modernleşmeye ilişkin teori kurmada temel bir yaklaşım Robert A. Packenham'ın belirttiği gibi: "siyasal gelişmenin aslında; idari ve siyasi sürecin her düzeyinde iştiraki sağlayan ve dil, din, kast, kabile ve bölge ayrılıklarını kaldırıp, bütünleştirmeye çalışan bir sosyal sistemin fonksiyonu" ⁷ olduğudur.

Packenham bu hususi yaklaşımın bugün demokrasinin sosyal bağlantılarının anlaşılmasıyla ortaya çıkan bir şekli olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlantıların açık sınıf sistemi, okur/yazarlık ve/veya eğitim, gönüllü derneklere yüksek oranda katılma, kentleşme ve bir iletişim sistemi gibi sosyolojik değişkenlere ilişkin nisbi olarak yüksek "puanları" kapsadığı varsayılmaktadır. Bu tür analizin çoğu, modern kurumların en yüksekinin kaçınılmaz bir şekilde Batı'da icat edilenler gibi olması varsayımına dayanmaktadır. Modernliğe doğru Darwinci evrim anlayışı Batıya doğru bir evrimi içermektedir. Edward Shils ise "modern" Batı'ya bağımlı olmaksızın Batılı olmayı içerir" derken soruna ilişkin kendi görüşlerini olduğu kadar, Afrika-Asya elitinin bazı mensuplarının görüşlerini de açıklar görünmektedir. Bununla beraber Shils'in gelişme sürecine ilişkin kurduğu teorinin geri kalan kısmının çoğu Batı türü "bir temsili kurumlar rejimi" etnosantrik tercih etiketine dayanmaktadır ⁸.

Dünyadaki siyasal rejimleri sınıflamayı içeren teori kurma modelleri şu tipleri kapsamaktadır: Anglo-Amerikan tipi; kara Avrupası tipleri; totaliter tipler; ve Afrika ve Asya tipleri. ⁹.

yasal davranışların bulunmamasına dayanılarak abartılmaktadır. Tipik olarak "uzlaşma" grup çıkarlarının barış yoluyla ve anayasal bir çerçevede kurulum kurulumlar içinde elde edilmesini düzenler" ("Democracy and the New African States", in Kenneth Kirkwood, ed., *St. Antony's Papers on African Affairs*, No.2 (London 1963, 26), Yeni devletlerde demokrasiye ilişkin yazıda karşılaştırmalı tartışmalar boldur.

- 7 Bakınız Packenham, "Approches to the Study of Political Development", *World Politics*, XVII (October 1964), 115. İtalikler orijinal. Sonraki ek açıklamalar için Gweldolen Carter, William O. Brown ve James Coleman ile yapılan konuşmalardan yararlandık.
- 8 Bakınız özellikle Shils, *Political Development in the New States* (The Hague 1965), 10 ff.
- 9 Gabriel Almond siyasal gelişmeye ilişkin böyle bir görüşü özellikle daha önceki çalışmasında öne sürmüştür. Daha ihtiyatlı fakat daha açık formülasyon Eisenstadt'a ait olmalıdır. Şöyle diyor Eisenstadt: "Tarihsel olarak, modernleşme Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da onyedinci yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla kadar gelişmiş bulunan sosyal, ekonomik ve siyasal sistem tiplerine doğru bir değişme sürecidir ve bu süreç sonradan diğer Avrupa ülkelerine ve yirminci yüzyılda Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarına yayılmıştır". (*Modernization: Protest and Change* (Englewood Cliffs 1966), I. Keza Committee on Comparative Politics of the Social Science Research Council tarafından "Siyasal Gelişme İncelemeleri" başlığı altında toplanan kitap serilerine de başvurunuz. Ve özel ilginin bir değerler sistemi olarak incelenmesi için bakınız Lucian W. Pye and Sidney Verba, eds., *Political Culture and Political Development* (Princeton 1965).

Açıkcası uygarlığın yeni akımının merkezi gücü olarak Anglo-Sakson liderliğinin daha eski teorilerinde güçlü bağlantıları olan etnosantrizmdir bu. Yine bu gelişme teorileri, taraftarları arasında Batının büyük filozoflarına sahip olan tek bir ulusun en yüksek noktaya varan üstünlüğünü değiştirmektedir. Bu filozoflar arasında en önemli olanı Prusya devleti ve Alman dehasının doğuşunun evrendeki bütün değişme sürecinin en yüksek aşaması olduğuna inanan Hegeldi. Hegel bir anlamda hem tez, anti-tez ve sentez arasında yaratıcı gerilim fikri, hem de daha yüksek bir bütün ortaya çıkmasına doğru maksatlı evrim fikri açısından Darwin öncesi sosyal Darwinistti de.

Daha yakın zamanlarda, insan gelişmesini kendi uluslarının veya ulus gruplarının ilerlemesi üstünlüğünün doğuşu açısından gören *tarihçiler* de varolmuştur. William H. McNeil kendi zamanında — hiç bir surette tevazu göstermeksizin — dünya tarihini bu geleneğe rahatlıkla ait olabileceği tarzda yorumlamıştır ¹⁰. McNeil bazı hususlarda Batının çöküşünü ileri süren Spenglerci kötümser görüşü ve tarihin bağımsız bir hızla birbirini izleyen ayrı uygarlıkların toplamı olarak kabul edilmesi görüşünü reddetmektedir. McNeil için insan kültürleri karşılıklı bir ilişki temeline sahiptir ve onların tarihi Batı uygarlığının global bir üstünlüğüne yol açmıştır.

Sosyolojide, Talcott Parsons, Batı dünyasının siyasal sistemleriyle daha fazla kıyaslanabilirlik yönündeki nihai gelişme inancının bir göstergesi olan "genel evrimsel ölçüler"den söz etmektedir. Parsons kitlesel katılma ile karar almanın nihai kontrolü arasında belirli bir bağın varlığının, tüm olarak Siyasal-yasal sistemin kurulması, idamesi ve destek görmesi ve kurallarının ve kararlarının geçerli olması için çok önemli olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle geniş ölçekli toplumlar sözkonusu olduğunda "demokratik birlik" "evrensel evrim" i ifade etmektedir. Bu önermenin muhtemel eleştirilere karşı savunmasında Parsons; "uzun dönemde siyasal ve bütünlleştirici kapasitede komünist totaliter organizasyonun muhtemelen demokrasi'ye benzemeyeceğini ileri sürebilmem için bu pozisyonu aldığımı idrak ediyorum. Komünist totaliter organizasyonun seçime dayanan demokrasi ve çoğulcu bir parti sisteminin genel doğrultusunda istikrarsız olacağını, hatta tasfiye yapacağını ispat edeceğini genel olarak daha az gelişmiş ve siyasal olarak daha az etkin biçimlere dönüleceğini, beklenen kadar hızlı gelişmenin başarılamayacağını öngörüyorum" demektedir ¹¹.

Benzer bir etnosantrizm J. Roland Pennock'un siyasal gelişmeyi inceleme yaklaşımında görülmektedir. Pennock bir toplumun belli bir siyasal gelişme derecesine ulaştığında içerdiği siyasal ilkeler arasında şunları belirtmektedir. "Hukuka dayanan adalet," "Yasa hakimiyeti", "Bir davanın yürürlükte olan yasa ve kurallar gereğince ele alınması". Pennock uzun bir dipnotta şöyle söylemektedir: "Modern totaliter diktatörlüklerin yukarıda belirtilen yasaya dayanan adalet ilkelerini onaylamaları sözkonusu olabilmektedir. O halde bunları, modern anayasal rejimlerden daha az gelişmiş diye mi niteleyeceğiz? Onların bu anlamda gerçekte az gelişmiş,

10 Bakınız McNeil, *The Rise of the West* (Chicago and London 1963).

11 "Evolutionary Universals in Society", *American Sociological Review*, XXIX. (June 1964), 356. Keza bakınız derginin aynı sayısında, S.N. Eisenstadt, "Social Change, Differentiation, and Evolution", 375-86.

insan ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamada daha az yeterli olduğunu müsterih olarak söyleyebilirim" ¹².

Daha sonra aynı makalede Pennock "insanlığın evrimi tarihi Batı dünyasının ihtimam duyduğu ideal ve müesseselere doğrudur" diyen etnosantrik siyasal gelişme eğilimlerine atıfta bulunmaktadır. Gerçi Pennock bu kurumları ve idealleri "Batılı" olarak tanımlamamaktadır, fakat onları "dünya kültürü" olarak niteleme eğilimi göstermektedir. Batıcılığa doğru insan evriminin yukarı bir hareketini ayırdetme eğiliminin bu türü, literatürde yeniden ortaya çıkmaktadır. Pennock'un makalesindeki kelimelerle söylemek gerekirse; "Bugün devletlerin, parti rekabeti derecesi veya temsili hükümetin temel aygıtlarının kabulü veya kullanımı veya onların sosyal mobilyasyonuna göre kıyaslanması veya tasnif edilmesi yaygındır. Ben, şahsen, siyasal gelişmeyi mukayeseli veya tasnifçi bir şekilde inceleyecek bir kimsenin farklı bir hükümde bulunabilmesi veya konuyu tam kavrayabilmesi bakımından güvenlik, adalet, hürriyet ve refah gibi siyasi unsurların ölçülebilir kısımlarını eksiksiz hesaba katmasını teklif ederim" ¹³.

Şüphesiz günümüz modernleşme teorilerine gelinceye kadar insan evrimi teorilerindeki ırkçı unsurlar hemen hemen silinmiştir ya da en azından bilimsel sınıflamalarda görülmemektedir. Bu ırkçı unsur, Türlerin Kökeninden ödünç alınarak süregelen biyolojik bir niteliğin sosyal Darwinizme verilmesiydi. Bu açıdan ırkçı teorilerin en gözde olduğu zaman biyolojik Darwinizm sona erdi, sosyal Darwinizm başladı demek asla doğru değildir. Bununla beraber çağdaş modernleşme teorilerinde Darwinizm biyolojik boyutunu yitirmiş (debiologized) bulunmaktadır. Artık siyasal gelişmenin aşamalarını açıklamaya yeltenmek bağnazlık sayılmamaktadır. Şimdi en çok ilgiyi çeken şey kültürel gururdur,

EVİRİM VE İYİMSERLİK

Gerikalmışlığın biyolojik olarak izahı yerine kültürel olarak izahının daha doğru olacağı fikri önemli sonuçlara yol açmıştır. Biyolojik farklılık çok yavaş bir karakter değişmesi sürecini ima eder. Buna göre, Afrikalılar, irki tevarüsleri sonucu elde ettikleri biyolojik özelliklerle geri kalmayı kabullenmekten başka hiçbir şey yapamazlardı. Bu şekilde, irsi olarak açıklanan "geri kalma", "az gelişme" durumunun değişmemeliği açıktır. Mamafih evrim (tekamül) fikrinin biyolojik açıklama yerine, kültürel izahla anlatılması görüşü ağır basınca geri kalmış halkların, ileri ülkelere yetişebileceği fikri geçerlilik kazanmaya başladı.

Yalnız, Bu "biyolojik determinizm" den, "kültürel determinizm"e geçiş belirli aşamalarda oldu. W.R. Grep, aydınlar arasındaki bu tür bir nazari geçiş örneği

12 "Political Development, Political Systems, and Political Goods", *World Politics*, XVIII (April 1966), 424.

13 434. Pennock Gabriel A. Almond ve James S. Coleman'ın aşağıdaki derlemelerine belirtmektedir. Bir eklemeyi *The Politics of the Developing Areas* (Princeton 1960); ve Phillips Cutright, "National Political Development: Measurement and Analysis", *American Sociological Review*, XXVII (April 1963), 253-64. Bu sorunların bazıları daha güncel olarak Almond'un şu makalesinde tartışılmıştır. "A Developmental Approach to Political Systems", *World Politics*, XVII (January 1965), 183-214.

olarak gösterilebilir. Greg, Anglo-Sakson etnosantrizmi görüşünü Thomas Arnold'tan almıştır. Arnold'un ölümünden sonra, Greg *Westminster Review* dergisinde bütün insanlığın evrim (tekamül) kaderi üzerine bir yazı yazmıştı. Bu yazısında Greg, bazı geri kalmış ırkların gerçekten — Darwinci evrim teorisi gereği yok olmak üzere bulduklarını belirttikten sonra Kuzey Amerika'ya yerleştirilen Zencilerin Afrika'dan farklı bir ortamda ve Avrupalılarla temas içinde olmalarına binaen sağlıklı bir biçimde hayatîyetlerini sürdürdüklerini söylüyordu. Greg, Afrikalıların entellektüel (zihni) yetenekten mahrum olduklarına gerçekten inanıyordu. Greg'e göre Afrikalıların bir hususiyeti vardı ki işte o, Avrupa Kültürü kaynaşmalarını sağlayabilirdi: Afrikalıların kopya etmedeki üstün kabiliyetleri. Greg için bu, Afrikalıların ilerleyebilmelerinde önemli bir unsurdur. Bu yolla Afrikalıları, Avrupalıların kendilerine bıraktıklarını hazmedebilirler ve kendilerine mal edebilirlerdi. Bu görüşlerinden ötürü Greg'i "gösteriş etkisi" (= demanstration effect) teorisinin öncüsü olarak gösterebiliriz. Özetlersek bu görüşe göre: İnsanlığın ilerlemesi mümkündür, çünkü bütün ırklar taklit edebilme yeteneğine sahipti. Bu sebeple de Avrupa'nın başarıları Afrika ırkına aşılabilir¹⁴.

Bu görüşlerin bir kısmı sömürgeciliğin yayılma yıllarına kadar devam etmiş ve sömürge siyasetini meşru kılmak için gerekçe olarak gösterilmişti. Belli bir noktaya kadar Fransız asimilasyon fikri Greg geleneğinden kaynaklanmıştır: Afrikalıya yaratma değil, kopya etme kapasitesinin tanınması, müsaade edilmesi Afrikalıları, Fransızlaştırma siyaseti bunun tabii sonucu olmuştur.

Bağımsızlaşma hareketlerinin yaygınlaşmasıyla beraber, Anglo-Sakson teorisyenleri bir müddet, sömürgelerin, sömürgecilikten miras kalan müesseseleri koruması lüzumu üzerinde durdular. Mesela, Ghana'nın "Westminster (İngiliz parlamenter) sistemi"ni devam ettirip ettiremeyeceği, Afrikalının "siyasi insan" kapasitesine sahip olup, olmadığını bir ölçüsü gibi izlenmeye başlandı. Mamafih, zamanla, siyasi gelişme teorileri daha muhtevalı bir hüviyete büründü ve Afrikalının sahip olduğu kabiliyetleri basit biyolojik hükümlerle izah etmekten kaçınılmaya başlandı. Böylece, Ghana'nın İngiliz parlamenter sistemini devam ettirebilme kabiliyeti veya Nijerya'nın federal ve "Westminster" sistemini uygulayabilme başarısı; Batı'nın çoktan hallettiği, ama bu ülkelerin henüz halledemedikleri çeşitli darboğazlar ve önşartlarla açıklanmaya başlandı.

Bununla beraber hakim görüş yine de "değişme" nin istikametinin Batı çizgisinde olacağı idi. Bunda da, "siyaset bilimi" ilmi bir disiplin olarak "mukayeseli analiz" yöntemini daha çok kullanmaya başladı. Buna göre farklı kültürler, siyasi verilerinde ki başarılarına göre mukayese edilmeliydi. Böylece herhangi iki siyasi sistemin bu açıdan karşılaşması mümkündür. Daha şimdiden bu mahiyetle bazı çalışmalar yapıldığı gözlemekteyiz: Ghana ile İspanya'nın, Meksika ile Uganda'nın ve Tanzanya ile Sovyetler Birliği'nin mukayeseli incelemesi gibi.

Siyaset bilimindeki karşılaştırma boyutunun kabulü yönünde ki bu gelişme kültürel nisbiliğin (kültürel relativizmin) kabulü ve önemli farklılıkların hoşgörülmesi sebepleriyle izah edilebilir. Diyebiliriz ki "bünyevi-fonksiyoncu" görüşün siyaset biliminde belirmeye başlayıp, çeşitli toplumlardaki farklı yapıların işleyişlerini mu-

14 Greg, "Dr. Arnold" *Westminster Review*, XXX (January 1843).

kayese etmesi üzerine, Darwinci tekamülcü görüş, kendini, bir dereceye kadar farklı kültürlerin önemi görüşüne uydurmayı başardı.

Bu müsamahalı görüşün kabulü ve kullanılmasıyla beraber geri kalmış toplumların ilerlemelerinin kaçınılmaz olduğu inancının da gittikçe hâkim olduğunu görüyoruz. İlerlemenin istikameti ise Batı dünyasının sahip olduğu değerler, normlar ve yapılar olarak ortaya çıkıyor.

Almond ve Coleman'ın müştereken yazdıkları "Gelişmekte Olan Ülkeler Politikası" kitabında, James S. Coleman beş coğrafi bölgedeki değişme sürecinin incelenmesi ile ilgili olarak: "Sonucun tam bir bütünlük göstermemesine rağmen incelenen ülkelerdeki değişmelerin genelde "çağdaş toplum" modeline yakınlık gösterdiğini söylüyor. Peki nedir bu "çağdaş toplum" modeli? Coleman'ın kendi görüşü diğer yazılarına nazaran daha az irki-üstünlük ve tarafgirlikle malül. Coleman'ın "çağdaş toplum" tarifi, aynı kitaptaki Almond'un önsözde belirttiği ve Schil modeline dayandırdığı, "siyasi demokrasi" fikrine dayanıyor. "Çağdaş sistem" in bu fikre göre tanımlanabileceğini belirten Coleman "..... bu listedeki hususiyetlerden de anlaşılacağı gibi Anglo-Amerikan vasıfları, çağdaş politik sistemi en iyi şekilde belirliyor" sonucuna varıyor ¹⁵.

Öte yandan Frederick W. Frey, "Amerikan çevrelerindeki en yaygın siyasi gelişme kavramının demokrasiye yönelik olduğu" nu belirtiyor. Frey bu görüşün, Batılı bir kimsenin oldukça hoşuna gittiğini çünkü diğer toplumların da aynı şeyi gerçekleştirmek istediğini imâ etmiş olmakla, kendi kültürünün üstünlüğüne inandığını belirtiyor ¹⁶.

Bazen gelişmenin demokrasiye doğru değil, fakat katılma (karar vetiresine katılma) ya doğru olduğu ifade edilmektedir. Ne varki katılma kavramı da aslında liberal demokratik bir oluşu belirtmektedir. Ve yine ayrı kavram, bunun gelişmekte olan ülkeler için son gelişme hedefi olduğu inancını taşımaktadır. Gabriel Almond ve Sidney Verba'da "yeni dünyanın siyasi kültürünü, siyasi katılma kültürü olduğunu" belirttikten sonra şöyle devam ediyorlar: "Eğer dünyanın her tarafında cereyan etmekte olan bir devrim varsa o da "siyasi katılma" devrimidir. Dünyanın bütün yeni ülkelerinde sokaktaki vatandaşın siyasi bakımdan yeri ve önemi olduğu — yani siyasi sisteme fiilen iştiraki inancı oldukça yaygındır. Siyasetin dışında kalmış büyük gruplar şimdi siyasi sistemin içinde olma talebinde bulunuyorlar " ¹⁷.

Bu iyimserliğin kökünü Darwinizmde buluyoruz; hem biyolojik hem de sosyal olarak. "Türlerin Kökeni" kitabında Darwin'in biyolojik olarak canlıların tedrici bir tekamülle daha karmaşık ve daha ince bir yapıya sahip oldukları fikrini işlediği muhakkak. "Türlerin Kökeni" kitabının 8. bölümünde Darwin: "Bütün uzvi canlıların gelişmelerini sağlayan genel bir kanun'dan bahsediyor. Bu değişimin yönü, çevre-

15 Almond and Coleman, 533, 536. Education and Political Development kitabının (Princeton 1965) önsözünde, Coleman siyasal gelişmeyi, daha tabii bir şekilde "siyasal kapasite" kavramını zenginleştirme şeklinde tarif ediyor.

16 Frederick W. Frey, "Political Development, Power and Communications in Turkey". Lucian W. Pye, ed., Communications and Political Development (Princeton 1963) 301.

17 The Civic Culture (Princeton 1963), 4.

nin ve diğer ihtiyaçların icap ettirdiği istikamettedir. Buna adapte olamayanlar bir kenara itilir ve sonunda yok olurlar. Bu hükümde güçlü olmayanlar için bir karamsarlık unsuru muhakkak ki vardır. Ama hemen ilâve etmeli ki bu karamsarlık sadece bu konuda duygulu ve yumuşak davrananlar içindir. İnatçı ve kararlı olanlar için mücadeleci bir iyimserlik vardır bu hükümde. Darwin'in ifadesiyle "çoğal, değiş. Bırak kuvvetli olan yaşasın ve zayıf olan ölsün" ¹⁸.

Türlerin kökeninden on iki yıl sonra Darwin "İnsanlığın Alçalışı ve Cinsiyete Göre Tebarüzü" (The Descent of Man and Selection in Relation to Sex) adlı kitabını yayınladı. Bu kitabında, Darwin, biyolojik gelişmenin ötesinde insanlık için sosyal ve kültürel gelişmenin iyimserliğini ifade ediyordu. İnsanlık için, "Ahlaki değerlerinin gittikçe yükseleceği" hülyasıyla dolu olan Darwin "iyi ve kötü insiyatiflerimizin mücadelesinde, iyinin muzaffer olacağı" günü ümitle beklediğini yazıyordu. Öte yandan tarihe bakarak şunu söylüyordu: "Doğruluğu açıkça belli olan bir husus vardır ki, o da ilerlemenin gerilemeden daha umumi ve vaki olduğudur. İnsanlık, en aşağı seviyelerden mümkün olan en yüksek bilgi, ahlâk ve dini seviyeye yavaş ve aralıklı olsa da yücelebilmiştir". ¹⁹.

Bu iyimserliği günümüz bilim çevrelerinin çağdaşlaşma teorilerinde de görüyoruz. Samuel P. Huntington'un "siyasi gelişme ve siyasi çöküş" adlı makalesi bu sebeple siyasi gelişme literatüründe bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Adı geçen makalesinde Huntington, siyasi gelişme kavramlarının çoğunda nazariye ile gerçek arasındaki farklılıktan şikayet etmekte; geçmişte bu kavramların tek yönlü olarak düşünüldüğünü; aksi durumlara yer verilmediğini yazmaktadır. Bu teorilerin belirttikleri gibi, toplumlar Darwin'in neveleri gibi yapıları farklılaştıkça daha da karmaşık bir hâle getiriyorlardı. Fakat gelişme teorileri "sosyal gerileme" ihtimaline hiç yer vermiyorlardı. Huntington sadece yapı farklılıklarının değil, yapı birleşmelerinin de vuku bulabileceğine dikkati çekiyor. Ona göre birçok teoriler gelişme, ilerleme kavramı ile o kadar çok meşguller ki, siyasi çöküşü bir ihtimal kavram olarak dahi düşünemiyorlar. Bu teorilere kalınsa, siyasi çöküş nerdeyse termonükleer harp gibi olması imkânsız bir şey oluyor" ²⁰.

Daha sonra Almond'tan tekrar iktibas eden Huntington onu, sadece siyasi gelişmeyi değil, yeni vasıflar taşıyan bir siyasi sistemin temini olarak, siyasi değişmeyi de ölçen bir yazar gibi gördüğünü belirtiyor. Almond'un üzerinde durduğu vasıfları, milli bütünlüğü sağlayan vasıfları, siyasi katılma refahın paylaşılması ve milletlerarası

18 *Origin of Species*, 1st. Ed. Reprinted (London 1950), Chap. 8.

19 *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* (London 1871). Stanley, Edgar Hyman haklı olarak şöyle diyor, "İnsanlığın Alçalışı" yanlış bir başlıktır. Çünkü bu noktada ki göze çarpan hususiyet ileriye ve yukarıya doğru şeklindedir. İnsanlık vahşet durumuna düştü ama bu durumdan çıkmaya ve bunu yıkmaya çalışıyor". Bakınız Hyman *The Tangled Bank* (New York 1966), 56.

20 "Political Development and Political Decay", *World Politics* XVII (April 1965) 392-93. Ayrıca bkz. S.N. Eisenstadt "Breakdowns of Modernization" *Economic Development and Cultural Change*, XII (July 1964), 345-67. Yine başka bir tahlil için bkz. C.S. Whitaker, Jr., "A Dysrhythmic Process of Political Change," *World Politics*, XIX (January 1967), 190-217.

boyutun kabulü vasıflarıdır. Almond'a göre Rönesanstan önce siyasi sistemler bu vasıfları doğrusal bir tekamül çizgisinde elde edip, kaybediyorlardı. Çağdaşlaşma insanlığın siyasi tecrübelerinin müstakil olma özelliğini azalttı. Değişme doğrusal bir olay olmaktan çıkıp bir dünya kültürünün bütünlüğüne dönüştü ²¹.

Huntington, çağdaş ve çağdaşlaşmakta olan ülkelerin bir takım vasıfları kazanacaklar gibi, bir takım vasıfları da kaybedebileceklerini belirttiikten sonra dolayısıyla siyasi gelişme kalkınma teorilerinin siyasi çöküş teorileriyle kaynaştırılmalarının şart olduğunu söylüyor ²².

EVİRİM VE YARATICI ÇATIŞMA

Huntington'a göre istikrarsızlık teorileri iyimser teorilere göre gelişen bölgeleri hakkında bize çok daha geçerli şeyler söyleyebilir. Huntington'a göre istikrarsızlık bir çöküş alametidir. Aslında istikrarsızlıkta belli bazı fonksiyonların ifasını gören teoriler vardır ki, bunların daha önce belirttiğimiz Darwinci sosyal spekülasyon geleneğiyle bağları olduğu açıktır. Bu tip bir istikrarsızlık örneği olarak kesif rekabet ve çatışmadan kaynaklanan istikrarsızlığı gösterebiliriz. Darwinci görüş — güçlü olanın hayat mücadelesinden muzaffer çıkacağı ve hayatın mücadele olduğu — hem muhafazakâr — liberal aydın çevreler üzerinde; hem de radikal marxist aydın çevreler üzerinde büyük tesirler icra etmiştir. Tabii eleme süreci sosyal vetireyi belli bir istikametle görmeyi ve açıklamayı mazur kılıyordu. Amerikalı siyasi iktisatçı William Graham Sumner (1840-1910) meselâ, toplumu her ferdin kendi şahsi menfaatlerinin peşinde koştuğu ve bunu yaparken bazen başkalarının hakkına da zarar verdiği bir toplum olarak görüyordu. Yaşama mücadelesi gayretli, acımasız hükümlü ve becerikli olanların lehineydi. Tembel ve müsrif olmaları hayatın gerçeklerine ayak uydurmadıkları için bu mücadeleden kayıpla çıkacaklardı ve "tabii eleme" sürecinde eleneceklerdi. Sumner, topluma iki alternatif sunuyordu: ya "hürriyet, eşitsizlik ve güçlünün kazanması"; ya da "hürriyetsizlik, eşitlik ve güçsüzün de kurtulması". Sıfırdan başlayıp milyoner olanlar "güçlü" tipinin örnekleriydi. On-

21 "Political Systems and Political Change", *American Behavioral Scientist*. VI (June 1963), 6.

22 Bir sosyolog olan Eric Dunning "Gelişme" (Kalkınma) kavramını meslekdaşlarına tavsiye ederken buna benzer bir ifade kullanıyor. Aslına bakılırsa sosyologlar, siyaset bilimcilerine nazaran gelişme teorilerinin, sosyal evrimciliğinin izlerini taşıdığından daha açık-seçik farkındalar. Yine de Dunning, "gelişme" kavramını, "Sosyal evrim" kavramına göre daha doğru daha düzeltilmiş bir kavram olarak görüyor. "gelişme" kavramı, biyolojik indirgeme imasını taşıyor. Her toplum kendine has özellikleri taşır ve kendi değişme mekanizmalarına sahiptirler. Kaldı ki, sosyal gelişme ters yönde de olabilir. Halbuki uzvi tekamül (organik evrim) öyle değil. " Bundan sonra Dunning "Ondokuzuncu Yüzyılda ki yanlışların sosyal gelişme tahlillerinin vazgeçilemez bir parçası olamayacağı" noktası üzerinde duruyor. (The Concept of Development: Two Illustrative Case Studies, "in Peter I. Rose, ed., *The Study of Society*, (New York 1967), 891-92.

lar "tabii elemenin mahsulü olup, zamanında doğru seçimi yapıp insanları ve fırsatları kullanabilenlerdi" ²³.

Darwinizm ayrıca Adam Smith'in her ferdin kendi şahsi menfaatini takip ederken sanki, "gizli bir el" in bu şahsi mücadeleleri toplumun genel menfaati istikametinde yönlendirdiği teorisine de mazur bir gerekçe oluyordu.

Aynı şekilde, solcu sosyal düşünce de Darwinizmin derin etkisinde kalmıştır. Karl Marx, kapitalin ilk cildini Charles Darwin'e ithaf etmek istiyordu, fakat Darwin bunu kabul etmedi. 1860'da hasta karısına bir ay kadar baktıktan sonra Marx, Engels'e şöyle yazıyordu: "Hayatımın büyük bir tecrübesi olan şu son dört haftada bir çok şeyler okudum. Diğerleri arasında, Darwin'in "Tabii Eleme" kitabı da vardı. Üslup olarak biraz kaba olmakla beraber görüşümüz açısından, tabiat anlayışının temelini bu kitap ihtiva ediyor." Marx fikrini başka yerde de belirtiyor ve Darwin'in "sınıfların amansız mücadeleleri" için bir teori sağladığını ifade ediyordu. Engels'de 1883 yılında, Marx'ın mezarı başında şunları söylüyordu. "Nasıl Darwin uzvi varlıklar için evrim kanununu bulmuşsa, Marx'ta insanlık tarihinin evrim kanununu bulmuştur" ²⁴.

Bütün söylenenlerin arkasında yatan (Marx ve Lenin'e göre) tarihi maddeciliğin, sınıf mücadelesini ihtiva etmekle beraber gelecek için iyi günler vaadeden bir istikamet içerdiği. Üstün sınıflar, çöken veya zayıflayan sınıflar üstünde hakimiyet kuranlar; bu ise insanlığın son gelişme safhasında proleteryanın zaferi demektir. Bu yoldaki adımlar yorucu olabilir ve işçi sınıfının mutluluğuna açılan bu yol çöküş çağının kırık cam parçalarıyla kaplı olabilir. Yine de yorgunluk ve acılardan; gözyaşı ve küllerden arta kalan gelişme olur ve insanlık ilerlemeye doğru bir adım daha atmış olur.

Buna benzer ve yaratıcı çalışmanın gelişmeye yol açacağına inanan görüşü günümüz çağdaşlaşma teorilerinde de görüyoruz. Mamafih Huntington, bu mahiyeteki görüşlerin birkaç adım "gerileme" ihtimaline yer bırakmadığını belirterek, tenkit ediyor. Huntingtonun tenkidi oldukça kesin, "Gelişmekte" olan ülkelerde cereyan eden hemen her olay — hükümet darbesi, ırk çatışmaları, devrimci savaşlar — ne kadar tenakuzlu ve baltalayıcı da olsa, gelişme sürecinin bir parçası kabul ediliyor ²⁵.

Huntington'un şikayet ettiği husus, bazı değişme istikametlerinin tersine işleyebileceğinin kabul edilmemesidir. Şurası bir gerçektir ki günümüz "çağdaşlaş-

23 Bkz. Richard Hofstadter, *Social Darwinism in American Thought 1860-1915* (Philadelphia 1944). Ayrıca bkz. Herbert Schneider, "The Influence of Darwin and Spencer on American Philosophical Theology", *Journal of the History of Ideas* VI (January 1945), 3-18.

24 Hyman, Marx'ın Darwin'e ve tarihi maddecilik ile tabii eleme teorisi arasındaki ilişkiye duyduğu yakın ilgiyi vükufla tartışıyor (121-26).

25 390, Birbirine yakın disiplinlerdeki önemli tesirli ve sistemli "çalışma" teorisyenlerini sıralarsak George Simmel (bkz. *Conflict and the Web of Group Affiliations*, trans. by Kurt H. Wolff and Reinhard Bendix (New York, 1964) and Max Gluckman (bkz. *Custom and Conflict in Africa* Oxford, 1963). Aynı kategoriye Mazrui'nin "Pluralism and National Integration," *Proceedings of the Colloquium on Pluralism*, University of California, Los Angeles, 1966. Makalesi de dahil edilebilir.

ma" teorisyenlerinin çoğu bütün gerginliklerin, hükümet darbelerinin ve acılı durumların arkasında yaratıcı bir sürecin işlediği inancındadırlar. Hatta "çağdaşlaşma" ile gelenekselliğin arasındaki çatışma bile "çağdaşlaşmayı geriletken değil, bilakis tam olarak gerçekleşmesini sağlayacak bir hadise olarak kabul edilmektedir. Tezin, antitezle çatışmasından düzeltilmiş bir sentezin çıkacağı fikri mevcut çağdaşlaşma teorilerinde peşinen kabul edilmektedir. David E. Apter geleneksel ile çağdaş arasındaki mücadeleyi bir hazırlık safhası saymaktadır. Şöyleki bu hazırlık safhası topluma çağdaşlaşmaya daha kolay bir şekilde uyabilme fırsatı vermektedir. Eisenstadt'ta patlamaların bir fonksiyonu olduğu görüşünü paylaşıyor. Ona göre de, patlamaları, tepkilerin mahiyeti ve değişmeyi hazmeden müesseselerin geliştirilmesi çağdaşlaşma sürecinde bazen sosyal çalışmanın bir fonksiyonu olduğunu varsaymından kuvvet alıyor ²⁶.

SONUÇ

Büyük entellektüel (zihni) tahlil ekollerinin daha önceki geleneklerin (ekollerin) tesirinde kalmaları görülmemiş şey değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi düşünce tarihi bir bakıma bundan başka bir şey değildir: Birbirini takip eden dalgaları veya çeşitli ilham halkalarının düşünce geleneği zincirine bağlanması. Biz de burada, günümüz çağdaşlaşma teorilerinin Sosyal tekamül ve Darwinizm'le olan bağlarını göstermeye çalıştık. Bu çizgideki zihni tahlil varsayımlarında epey köklü değişikliklerin olduğu muhakkak. Öyleki bu değişiklikler bazen ırkçılıktan, insanlığa kadar geniş bir yelpazede olmuştur. İnsancıl çerçeve bile ırki-üstünlük güveni ile şekillenmiştir.

Günümüz çağdaşlaşma teorilerinde de, daha önceki sosyal Darwinizm teorilerinde olduğu gibi insanlık tarihinin mukadder hedefiyle ilgili inatçı bir iyimserlik hâkimdir. Bu iyimserlik, her doğumun bir ölümle nihayetleneyeceğini bilmekle beraber, insanlık tarihinde sürekli yeni doğuşların olduğu gerçeğine dayanan iyimserliktir ki yaratıcı sirtüşmeye olan inancı da ifade etmektedir. Yeni milletler bazen tam bir toplumsal ızdırıp içinde olabilirler. Fakat en zor keşmekeşlikten bile toplumlar kurtulabilirler. Ve en karamsar ümitsizlik içinde bile gelişme mümkün olabilir. Darwin'in insanlık bilgisine en büyük hediyesi de paslanması zor bu bilimsel iyimserliktir. Ve yeni siyaset bilimi çoğu zaman ilhamını bu iyimserlikten almaktadır.

26 Bkz. Eisenstadt, *Modernization ve Apter, The Politics of Modernization* (Chicago 1965). Ayrıca bkz. Apter, "The Role of Traditionalism in the Political Modernization of Ghana and Uganda," *World Politics* XIII (October 1960), 45-68. Yine başvurulabilecek; Charles W. Anderson, Fred R. Von der Mehden and Crawford young, *Issues of Political Development* (Englewood Cliffs 1967).